

противоположностей и установления истинности и ложности, исходя из конкретных положений составных рассматриваемых суждений.

1. См.: Аль-Фараби. Логические трактаты. - Алма-Ата, Наука, 1975.

2. Цит. По: Луканин Р.К. Органон Аристотеля. - М., Наука, 1984, с. 64.

3. Аль-Фараби. Об истолковании. – Логика аль-Фараби в 3-х частях. Ч.І. Бейрут, 1986, с. 134 (на араб. яз).

4. Там же, с. 136.

5. Там же, с. 133.

6. Аристотель. Первая аналитика. Соч. в 4-х томах. Т. 2. - М., 1978, с. 120.

7. Об истолковании, с. 149-50.

8. Там же, с. 155.

9. Там же, с. 157.

Мақалада әл-Фарабидің «Герменевтика» шығармасындағы пайым теориясына қатысты кейбір мәселелер қарастырылады.

The article deals with some issues of al-Farabi's judgment theory basing on his work "Hermeneutics".

Г. Қ. Теменова

ШЕТ ТІЛІН ҮЙРЕТУДЕГІ АУДАРМАНЫҢ РӨЛІ

Тіл – қатынас құралы болғандықтан, мемлекеттер арасындағы қарым-қатынастың маңызды орынға ие болуы мен күшеюі нәтижесінде, шет тілін үйрету және аударма өнері (мәселесі) де айрықша көңіл бөлерлік мәселеге айналды. Сол себептен бүгінгі күні дүниеде шет тілін үйрету жолдары мен тәсілдері жайлы әр түрлі пікірлер айтылуда және шет тілін үйретуде де әр қилы әдістер қолданылуда. Бұл әдістердің ішінде аударма, мәтін аударма және осы әдістер арқылы сөздік қорды байыту да жиі қолданылатын негізгі тәсілдердің бірі болып табылады. Сонымен қатар аталмыш әдістер өте ерте замандардан бері шет тілін үйрену үдерісінде көп қолданылып келген басты әдістердің бірегейі болып саналады.

Адамзат қоғамы ғасырлар бойы аударма ісімен айналысқан. Аударма дегеніміз – қандай да бір мәтінді бір тілден екінші бір тілге аудару кезінде, баламалық тұрғыдан сапасын түсірмей, стилистикалық нормаларға сай, сөздік байлығын сақтай отырып жеткізу екендігі баршаға мәлім. Ал аудармашы болса, бір елдің мәдениетін, салт-дәстүрін, ой өрісін, өмірге, өнерге деген көзқарасын т.б. ерекшеліктерін басқа бір елге танытушы, тасымалдаушы, түсіндіруші міндетін атқарушы маңызды тұлға болып табылады. Аудармашы – мәдениеттер мен мемлекеттер арасындағы дәнекерші тұлға және өнер адамы. Аудармашы дайындау, не болмаса шет тілін үйрету үдерісінде аударма тәсілін қолданудың көптеген себептері бар.

Бір тілді үйрену барысында ол тілді ауызша да, жазбаша да жақсы білу басты мақсат болып табылады. Аударма әдісінің негізінде шет тіл білімін екі жақты жетілдіру оңайға түседі. Бұл үшін үйреніп жатқан тіл туралы, ол тілдің грамматикасы жайында және сол тілде сөйлей-

тін елдің мәдениеті, экономикасы, саясаты, жалпы көзқарасы жайлы да белгілі мәліметтерге ие болу қажет. Аударма әдісімен шет тілін үйрету кезінде, аударылатын мәтінде эквиваленттік сәйкестік маңызды ма, әлде сөйлемнің құрылымы мен мағынасын дұрыс түсіну маңызды ма? деген сұрақ туындар болса, дәріс үстіндегі аударма кезінде, әлбетте, сөйлемнің құрылымы мен мағынасын дұрыс ұғыну басты мақсат болып табылады. Коммуникативтік аударма да болса, басты мақсат баламалылық, яғни шет тіліндегі мәтінді ана тілге аударып, оқырманға жеткізу.

Шет тілді үйрету барысында ол тілдегі сөздерді, терминдерді дұрыс қолдана отырып сөйлем құрау, ойын қиналмай жеткізе білу, шығарма жаза білу сияқты міндеттерге көңіл бөлінеді. Бұлардың бәріне шет тілінің тек қана грамматикасын үйрету арқылы жетудің мүмкін еместігі белгілі. Міне, осы кезде аударма мен мәтін аударудың рөлінің маңыздылығына көз жеткізуге болады.

Шет тілін үйренуші мәтінді аудару кезінде ол тілдің құрылымын, ерекшеліктерін, сөз байлығының мөлшерін көріп, танысу мүмкіндігіне ие болады. Себебі бұл шет тіліндегі мәтінді өз ана тіліне аударып отырып тексереді және түсінеді. Уақыт өте келе, оқу барысында тікелей түсіну дағдысын, яғни автоматты түрде сөйлесу әдетін қалыптастырады.

Мәтін аудару кезінде шет тілін үйренуші түрлі тақырыптарды қамтитын мәтіндермен жұмыс істейді. Бұл мәтіндерден шет тілінің мақал-мәтелдерімен, фразеологизмдерімен, сөз тіркестерімен, сөйлеу мәдениетімен таныс болады. Ал бұлар болса, шет тілін нақты түсіну және жеткізе білу үшін маңызды элементтер болып табылады.

Аударма – түсіну, ұғыну және түсінгенін қайтадан өз тілінің заңдылығына сай мағыналы түрде жеткізу болып табылады. Ал бұл үшін аудармашы өз ана тілін де жете білуге тиіс. Ана тілін жетік білмеген кісі шет тіліні де жеткілікті ұғынып, аударма ісін жүзеге асыра алмайтындығы шындық. Аударма ісіне ана тілі мен шет тілі арасындағы ұқсастықтар мен өзгешеліктерді айқындайтын бір құрал деп қарайтын болсақ, шет тілін үйренуде аударманың қаншалықты маңызды екеніне көз жеткізуге болады. Аударма кезінде тіл үйренуші өз кемшіліктерін аңғарып, бұл кемшіліктерді сол сәтте жоюға тырысады. Аударма ісі ауызша болатын болса, сыныптағы қарым-қатынас күшейеді. Нәтижеде тіл үйренушілердің білім дәрежелері жоғарылай отырып, мысалдар арқылы тіл туралы ұғымы және сөз байлығы арта түседі. Аударманың нәтижесінде шет тілінің ерекшеліктерін түсіну оңайға түседі. Мәтін аудару кезінде тіл үйренушілер, әсіресе ана тілінен шет тіліне аударуда қиыншылықтармен бетпе-бет келеді. Ал шет тілінен аудару кезінде, ана тілін білудің нәтижесінде оңай аудару алады. Бұл мәселенің ең басты кемшілігі шет тілде сөз байлығының жеткіліксіздігі болып табылады.

Аудару кезеңінде құрылысы жағынан бір-біріне ұқсас сөздер мен сөз тіркестері де кездесетіндіктен, үйренуші бұл ұқсастықтарды айыра біліп, мағынасын да тереңнен түсінуге мүмкіндік таба алады.

Шет тілін аудару әдісі арқылы үйренген тұлға грамматикалық, синтаксистік, семантикалық тұрғыдан да білімін жетілдіре алады. Себебі, түсінбеген жақтарын сол сәтте түзету және ұғыну мүмкіндігіне ие болады. Мысалдар арқылы болғандықтан да үйренген білімдері ұмытылып кетпейді. Екі тілдің тілдік құрылысына салыстырмалы түрде қарап көз жеткізе алады. Ана тілінің қолданыстағы түрімен бетпе-бет келе отырып, өз тілінің ерекшеліктерін де терең үйренеді. Шет тілін үйренудегі аударма грамматикалық дерексіз ұғымдардың да үйренілуін жеңілдетеді.

Аударма мәтіндерін таңдауда да талғампаздық көрсету керек. «Қарым-қатынас үшін керекті, күнделікті қолданыста қолданылатын әр түрлі мысалдармен шет тілінің ерекшеліктермен таныстыратын мәтіндер таңдау қажет. Семантикалық жағынан түрлі мағынаға дағы сөз байлығына ие мәтіндер арқылы шет тілін үйренуші кейбір сөздердің тура мағынасымен қатар, ауыспалы мағыналарын да үйрене алады» /1, 59/. Кейбір сөздерді тура мағынасымен аудару отырып түсініспеушіліктермен бетпе-бет келетін оқушы, шет тілдегі ұғымның ана тіліндегі баламасын да табуды үйренеді.

Аударма үшін жұмыс істелінетін мәтіндерді іріктеу кезінде төмендегідей мәселелерге көңіл бөлу қажет:

А) Объективті мәліметтер жайлы сөз болған, сөздері оңай ұғынылатын, түсінікті және қысқа мәтіндер.

– Академиялық мақсаттағы мәтіндер;

– Ғылыми технологиялық тілмен жазылған мәтіндер;

Ә) Қысқа, нақты тіл бірліктері арқылы көп мағлұмат түсіндіруді мақсат еткен және әсерлі тіл қолданылған мәтіндер (жарнама мәтіндері).

Б) Аударылатын мәтін түріндегі ерекшеліктердің ана тіліндегі баламаларының табылуы және сол тілдегі қарым-қатынастың эквиваленттілігін қамтамасыз етуді керек ететін пішінді, қарапайым мәтіндер (жұмыс, жалдау, сатып алу және сату келісім шарттары).

В) Тілді ерекше қолдану мақсатында жазылған, көпшілікке арналған, жолдауларға ие, өзіне тән шығармашылық қасиеті бар және аударылатын тілге жазушының да стилін жеткізуін талап ететін мәтіндер (көркем шығармалар).

Жоғарыда айтылғандай мәтіндермен жұмыс істеген жағдайда, оқушы шет тілде қарым-қатынас үшін керекті көптеген мағлұматтарға ие болып, шет тілін үйренуде жетістікке жетуі оңай болады.

«Шет тілін білегін тұлға күнделікті өмірде кездесетін әр түрлі жағдайларда, үйренген тілінде еркін сөйлесіп, қарым-қатынас құра білуі керек» /2, 157/.

Тілді меңгерудің негізгі төрт тәсілі бар:

- оқығанын түсіну

- тыңдағанын түсіну

- сөйлесе алу

- жаза білу.

Аударма кезінде бұл тәсілдер негізінде оқығанын түсіну және жазу қабілеті дамиды. Сонымен қатар егер оқытушы мәтінді өзі дауыстап немесе технологиялық құралдар арқылы тыңдау мүмкіндігіне ие болса, оқушылардың тыңдап түсіну қабілеттерінің өрістеуіне де себепші бола алады. Түріктің ғалымы Демирел Өзжан бұл мәселе тұрғысынан төмендегідей тұжырым айтады: «оқушы тыңдау арқылы мәтіндегі сөздер мен сөз тіркестерінің сөйлеу мәнерімен де таныса отырып, дұрыс және мәнерлі сөйлесу қабілетін дамыта түседі. Аудару отырып тілдің күнделікті қолданыстағы түрімен таныса алады. Аударма ауызша болған жағдайда шет тілде сөйлей алу қабілеті де дамиды. Аударма жасау арқылы оқушы сөздікті дұрыс қолдануды үйренеді» /3, 113/.

Қорытындыда айта кететін жағдай, аударма әдісінің арқасында шет тілін үйренуші салыстыру әдісі арқылы екі тілдің ерекшеліктерімен,

грамматикасымен, құрылымымен, семантикасымен таныса отырып, шет тілін және аудару тәсілдерін жете меңгере алады.

Сондықтан шет тілін үйренуде аударма пайдалы және қарым-қатынасқа негізделген лингвистикалық тәсіл болып табылады.

1. Aktaş Tahsin Çeviri işleme genel bir bakış. – Ankara, 1996 – 412 б.
2. Boztaş İsmail Yabancı dil eğitimi ve çeviri. –

Ankara, 1992. –180 б.

3. Demirel Özcan Yabancı dil öğretimi. – Ankara, 1993. – 198 б.

В статье рассматривается эффективность метода перевода в преподавании иностранного языка.

The method of translation in learning foreign language is made out many-sidedly.

А. Токкарина

ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ТЕРМИНДЕРДІҢ ӨЗІНДІК СИПАТТЫ БЕЛГІЛЕРІ

Дипломатиялық қызмет жазба жұмысымен өте тығыз байланысты. Дипломатиялық хат алмасу арқылы мемлекеттердің дипломатиялық қарым-қатынастары жүзеге асады. Дипломаттар өздерінің жұмыс уақытының басым мөлшерін өз үкіметі мен сыртқы істер министрлігі арасында ресми хат алмасуға арнайды: саяси хаттар, шартты белгімен жазылатын жеделхаттар, әр түрлі нұсқадағы анықтамалар, ұсыныстар, сұхбат жазбаларын, келіссөздер мен баспасөз мәслихаттарына арналған мәлімдеме жобаларын және т.б. дайындайды, сондай-ақ шетелдік дипломатиялық өкілдіктер мен министрліктер арасындағы дипломатиялық құжаттарды: ноталар, мәлімдемелер, декларациялар, жеке жолдамалар, меморандумдар, коммюникелер, басқа да ресми құжаттарды дайындау барысында дипломатиялық тілге ерекше көңіл бөлінеді. Дипломатияда дипломатиялық тіл екі түрлі түсінікті білдіру үшін қолданылатын ұғым. Біріншіден, бұл ресми дипломатиялық қатынастар жүргізілетін және халықаралық шарттар жасалынатын тіл. Екіншіден, бұл жалпы қабылданған дипломатиялық сөздікті құрайтын дипломатия саласындағы белгілі бір түсінікті дәл бейнелейтін терминдер мен сөз орамдарының жиынтығы. Мысалы: агреман, атташе, альтернат, денонсациялау, пакт, ратификациялау сияқты терминдер.

Қазіргі кезде ресми дипломатиялық қатынастар жүргізілетін және халықаралық шарттар жасалынатын міндетті бірыңғай тіл жоқ (ежелде француз тілі болатын). Бүгінгі күні біртіндеп тілдердің тепе-теңдік қағидасы қалыптасуда. Соның негізінде барлық мемлекеттердің сыртқы істер мекемесі дипломатиялық қатынастардағы ресми хат алмасуларды, әсіресе дипломатиялық нотамен өзара алмасуды ұлттық тілдерінде жүргізеді. Ал арнайы терминдер мен сөз орам-

дарының жиынтығы ретінде жалпы дипломатиялық қатынастарда қалыптасқан «дипломатиялық тіл» ұғымының екінші мәніне келетін болсақ, оларды қазіргі дипломатиялық құжаттарда жиі кездестіруге болады. Дипломатиялық құжаттардың тілі мен жазылу тәсіліне қатысты Х. Вильднер өз еңбегінде бірқатар ұсыныстар береді. Х. Вильднер бойынша, Дипломатиялық жазу тәсілі – ең алдымен қарапайымдылық және айқындығымен ерекшеленуі тиіс, және бұл жай қарапайымдылық емес, әр сөз өз орнын дәл тауып, тура мағынасын жеткізе алатындай болуы қажет. Дипломатиялық құжаттың тілі – бұл мемлекеттің сыртқы әлеммен байланысқа түсетін тілі. Сол ретте көп жағдайда мемлекеттің дайындаған дипломатиялық құжатының тілінен сол мемлекеттің бет-бейнесін көреді. Сондықтан да, тілге, дипломатиялық құжаттардың жазылуына аса жоғары талаптар қойылады. Бұл тіл анық та, нақтылы болуға тиіс. Дипломатияның ішкі табиғаты мен құрылымына сай өзіндік ішкі терминдердің бар екенін ешкім жоққа шығара алмасы анық. Яғни дипломатиялық тілдің негізгі құралының бірі дипломатиялық терминдер болып табылады.

Термин жөнінде сөз қозғалғанда «Барлық термин – сөз. Бірақ сөздің бәрі термин емес» деген тұжырым жиі айтылады. Бұл тұжырым бір жағынан дұрыс айтылғанмен, терминнің табиғатын нақты аша қоймаған. Себебі, терминнің тек сөз ғана емес, сөз тіркесі ретінде келетін терминдер терминология сөздік қорында мол. Тіпті кейбір терминолог ғалымдардың айтуы бойынша, сөйлем терминдер де кездеседі. Әсіресе қазіргі заманғы қытай тілінің дипломатиялық терминдердің басым дерлік бөлігін сөз тіркестер құрайды. Терминнің табиғатын Н.З. Котелованың сөзінің Ш. Құрманбайұлы қазақшаға аударған баламасына қарасақ түсі-